

BẢN SẮC CON NGƯỜI TÂY NAM BỘ TRONG BỐI CẢNH PHÁT TRIỂN MỚI - MỘT SỐ KẾT QUẢ RÚT RA TỪ NGHIÊN CỨU THỰC TIỄN

Lã Thị Thu Thủy

Viện Tâm lý học.

TÓM TẮT

Bài viết trình bày kết quả chất lọc từ đề tài nghiên cứu “Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong bối cảnh phát triển mới”, thuộc Chương trình phát triển bền vững vùng Tây Nam Bộ, do Viện Tâm lý học chủ trì thực hiện. Nghiên cứu được thực hiện từ tháng 7 năm 2018 đến tháng 11 năm 2020. Nghiên cứu thực tiễn đã tiến hành khảo sát 1.731 người dân (là lực lượng lao động chính của hộ gia đình) trên địa bàn 8 tỉnh/thành phố thuộc vùng Tây Nam Bộ, 682 sinh viên đang học tại trường cao đẳng, đại học trên địa bàn Tây Nam Bộ và phỏng vấn sâu 164 cá nhân. Kết quả nghiên cứu đã nhận diện được những bản sắc tích cực của con người Tây Nam Bộ, thể hiện trong mối quan hệ xã hội, trong lao động sản xuất, trong quan hệ với môi trường tự nhiên và trong đời sống cá nhân. Bên cạnh đó, một số bản sắc chưa tích cực, cần cải biến để phát triển cũng được đề cập tới trong bài viết này.

Từ khóa: Bản sắc con người; Bản sắc xã hội; Bản sắc con người Tây Nam Bộ; Người Tây Nam Bộ.

Ngày nhận bài: 12/10/2021; Ngày duyệt đăng bài: 25/10/2021.

1. Đặt vấn đề

Bản sắc là khái niệm được sử dụng trong nhiều lĩnh vực học thuật khác nhau như tâm lý học xã hội, tâm lý học dân tộc, tâm lý học cá nhân, văn hóa học, dân tộc học, xã hội học... Trong mỗi lĩnh vực, bản sắc được nhìn nhận dưới những góc độ khác nhau. Bản sắc cá nhân là những đặc điểm riêng có của một cá nhân. Bản sắc xã hội là bản sắc của một nhóm người, một tập hợp, một cộng đồng người. Khác với bản sắc cá nhân, bản sắc xã hội là sự chia sẻ những đặc trưng chung giữa các thành viên trong nhóm, trong cộng đồng mà cá nhân đó là thành viên. Bản sắc dân tộc, bản sắc quốc gia về bản chất cũng thuộc nhóm bản sắc xã hội. Bản sắc con người được nghiên cứu trên cả bình diện bản sắc cá nhân và bản sắc xã hội. Bản sắc tác động đến hành vi của con người theo nhiều con đường, cách thức khác nhau, thông qua hệ thống nhận thức, thông qua sự phát triển theo các lứa tuổi (bao hàm sự phát triển nhận thức, cảm xúc, cũng như các yếu tố môi trường giáo dục, văn hóa...). Đồng thời, bản sắc

tích cực/chưa tích cực của con người trong một cộng đồng tác động đáng kể đến sự ổn định, phát triển của cộng đồng đó.

Tây Nam Bộ gồm 13 tỉnh/thành phố. Đây là trung tâm lớn của cả nước, có tiềm lực để phát triển nông nghiệp như sản xuất lúa gạo, nuôi trồng, đánh bắt thủy sản; phát triển công nghiệp chế biến và công nghệ sinh học; có tiềm năng để phát triển du lịch... Tốc độ tăng trưởng kinh tế của Tây Nam Bộ tuy cao hơn tốc độ tăng trưởng trung bình chung của cả nước, nhưng dữ liệu cho thấy, trong nhiều năm, tốc độ tăng trưởng liên tục giảm, chưa tương xứng với tiềm năng của khu vực này.

Bối cảnh phát triển hiện nay, thế giới đã bước sang ngưỡng cửa của cuộc cách mạng khoa học - công nghệ lần thứ tư. Việt Nam ngày càng hội nhập sâu rộng vào mọi lĩnh vực như kinh tế, chính trị, văn hóa của đời sống quốc tế, khí hậu toàn cầu có nhiều biến động, đặc biệt vùng Tây Nam Bộ là vùng chịu ảnh hưởng nhiều nhất, nặng nề nhất của biến đổi khí hậu... Trong bối cảnh phát triển đó, bản sắc con người Tây Nam Bộ có những thay đổi ra sao? Những nét bản sắc vốn được xem là bền vững, là đặc trưng xưa kia liệu có còn phù hợp với bối cảnh phát triển mới để hướng tới phát triển bền vững hay không? Nếu cần có những thay đổi thì nên thay đổi những nét bản sắc nào và theo hướng nào?

2. Phương pháp nghiên cứu

Để đạt được các mục tiêu đặt ra, nghiên cứu đã sử dụng thiết kế hỗn hợp, trong đó các phương pháp định lượng và định tính được sử dụng kế tiếp nhau.

Giai đoạn đầu, phương pháp tham vấn ý kiến chuyên gia kết hợp nghiên cứu tài liệu được áp dụng để phát hiện những nét được coi là bản sắc con người nói chung và bản sắc con người Tây Nam Bộ nói riêng. Sử dụng kết quả của giai đoạn này, bốn mẫu bảng hỏi và các đề cương phỏng vấn sâu người dân, cán bộ địa phương được xây dựng để thu thập thông tin.

Giai đoạn hai, phương pháp khảo sát bằng bảng hỏi được sử dụng nhằm khái quát hóa bản sắc con người Tây Nam Bộ trong bối cảnh hiện nay và chỉ ra mối liên hệ của bản sắc này với sự phát triển kinh tế, xã hội và hoạt động bảo vệ môi trường đặc trưng cho từng nhóm văn hóa - xã hội. Đây là mối liên hệ ở cấp độ phân tích cá nhân.

Giai đoạn ba, sau khi phân tích sơ lược kết quả từ khảo sát, nghiên cứu định tính theo chiều sâu và tiến hành quan sát, phỏng vấn sâu, thảo luận nhóm tập trung, nghiên cứu trường hợp điển hình, nghiên cứu hoạt động cộng đồng. Đây là bước làm rõ những biểu hiện đa diện và nội hàm của các biểu hiện của bản sắc con người trong đời sống xã hội và cá nhân và các chiều cạnh của mối quan hệ giữa bản sắc con người với các hoạt động nhằm phát triển kinh tế - xã hội tại Tây Nam Bộ.

Những kết quả trên là cơ sở cho giai đoạn bốn là các hoạt động phân tích dữ liệu thứ cấp từ các số liệu thống kê về phát triển kinh tế - văn hóa - xã hội khu vực Tây Nam Bộ trong đối chiếu với các khu vực khác của nước ta. Từ đó chỉ ra những điểm mạnh, điểm hạn chế của quá trình phát triển khu vực và yêu cầu của quá trình phát triển đó đối với nhân tố con người.

Phối kết hợp kết quả giai đoạn này với kết quả về bản sắc con người và vai trò của nó đối với phát triển kinh tế - xã hội Tây Nam Bộ, giai đoạn 5 tiến hành phân tích đối chiếu để chỉ ra những điểm mạnh cần phát huy, những điểm yếu cần hạn chế của bản sắc con người vùng Tây Nam Bộ nhằm đáp ứng yêu cầu phát triển bền vững. Tất cả các nội dung được phân tích ở đây đều được đặt trong bối cảnh mới.

Về địa bàn nghiên cứu, trong 13 tỉnh/thành phố của vùng Tây Nam Bộ, 8 tỉnh/thành phố được chọn để khảo sát bao gồm: Bến Tre, Trà Vinh, Sóc Trăng, Cà Mau, Kiên Giang, Cần Thơ, An Giang, Đồng Tháp. Đây là những tỉnh/thành phố đại diện cho các tỉnh Tây Nam Bộ có mức độ phát triển kinh tế, xã hội khác nhau. Cần Thơ là trung tâm của Tây Nam Bộ và là thành phố lớn trực thuộc Trung ương. Các tỉnh còn lại là những địa bàn đặc trưng cho Tây Nam Bộ về vị trí địa lý, mức độ kết nối kinh tế, đặc trưng dân số, lao động, nguồn nhân lực. Đây cũng là những địa phương có đông người Hoa, Khơ-me, Chăm sinh sống, nơi có các loại hình tôn giáo khác nhau nên kết quả khảo sát sẽ cho phép đánh giá được bản sắc con người của các dân tộc thiểu số, các đặc trưng mang tính tôn giáo vùng Tây Nam Bộ. Mỗi tỉnh/thành phố chọn 2 địa bàn nghiên cứu, từ đó nghiên cứu đã lựa chọn 17 xã/thị trấn/phường để khảo sát.

Về mẫu nghiên cứu, mẫu nghiên cứu là những người trưởng thành, trên 18 tuổi, đại diện cho các hộ gia đình, có xem xét cơ cấu: giới tính, tuổi, nghề nghiệp, dân tộc, tôn giáo, khu vực nông thôn/đô thị, tiểu vùng văn hóa, trình độ phát triển của địa phương... Mẫu nghiên cứu định lượng bao gồm 2.413 người, trong đó có 1.731 người dân (là lực lượng lao động chính của hộ gia đình) trên địa bàn 8 tỉnh/thành phố Tây Nam Bộ đã được lựa chọn và 682 sinh viên đang học tại trường cao đẳng, đại học trên địa bàn Tây Nam Bộ. Mẫu định tính bao gồm 164 phỏng vấn sâu cá nhân và thảo luận nhóm tập trung. Dưới đây là một số chất lọc từ kết quả của nghiên cứu trên.

Trong phạm vi bài viết này, chúng tôi xin đề cập đến một số phát hiện chính được rút ra từ nghiên cứu thực tiễn.

3. Kết quả nghiên cứu

3.1. Nhận diện bản sắc con người Tây Nam Bộ dưới góc nhìn của người Tây Nam Bộ

Người dân Tây Nam Bộ đã nhận dạng với tính tập trung cao 23 đặc điểm của 4 nhóm bản sắc con người, bao gồm bản sắc con người xã hội (hòa

đồng, thân thiện, gắn bó với dòng họ, bao dung, gắn bó với cộng đồng, trọng tình nghĩa, tuân thủ pháp luật, có đạo đức, công bằng, quan tâm tới thời sự đất nước, có nhiều đóng góp cho cộng đồng), bản sắc con người Tây Nam Bộ trong quan hệ với môi trường tự nhiên (hài hòa với tự nhiên, dễ thích nghi với thay đổi), bản sắc con người kinh tế (ham học hỏi, dám nghĩ dám làm, thích kinh doanh, có năng lực, ưa bận rộn, sáng tạo) và bản sắc con người trong đời sống cá nhân (thực tế, thật thà, thẳng thắn, tiết kiệm). Các nhóm bản sắc này bao quát toàn bộ đời sống con người trong xã hội với các dạng hoạt động sống khác nhau, được thể hiện trong tính cách, lối sống, cách ứng xử, hành động và cả cách nghĩ của người miền Tây ngày nay (xem thêm Phan Thị Mai Hương, Lã Thị Thu Thủy, 2020).

Người Tây Nam Bộ khá tương đồng trong nhận diện bản sắc con người của vùng mình đang sinh sống. Sự tương đồng được thể hiện ở hầu hết các lĩnh vực: trong quan hệ xã hội, trong quan hệ với môi trường, trong đời sống chính trị - văn hóa cho dù đó là nam hay nữ, trình độ học vấn, mức thu nhập thấp hay cao, dân tộc Kinh, Hoa, Khơ-me hay Chăm, người theo đạo Phật, Công giáo hay bất cứ tôn giáo nào. Trong các lĩnh vực đó, hầu hết các đặc điểm mang tính tích cực đều được người dân lựa chọn như những đặc điểm phản ánh bản sắc của cộng đồng mình.

Phần lớn họ cho rằng, người Tây Nam Bộ sống hài hòa với tự nhiên, thích bận rộn, thích kinh doanh, dám nghĩ dám làm, gắn bó với cộng đồng, dòng họ, thân thiện, cởi mở, thật thà, bao dung, sống thực tế, thích nói thẳng, nói thật, trọng tình nghĩa, có nhiều đóng góp cho cộng đồng, hay học hỏi cái mới, quan tâm đến tình hình chính trị, thời sự, sống tuân thủ pháp luật...

Tuy nhiên, trong xu hướng chung đó vẫn nhận thấy có sự khác biệt trong nhận diện một số đặc điểm cụ thể, đặc biệt là các đặc điểm liên quan đến hoạt động kinh tế giữa các nhóm dân tộc, tôn giáo, giới tính, tuổi và mức sống khác nhau. Chính vì vậy, việc xem xét sự tương đồng và khác biệt trong nhận diện bản sắc con người Tây Nam Bộ, đó là cộng đồng mà cá nhân đó sinh ra và lớn lên sẽ cho thấy những điểm cần lưu ý nhằm có chính sách tốt hơn trong xây dựng cộng đồng cư dân Tây Nam Bộ ngày càng phát triển bền vững (xem thêm Lã Thị Thu Thủy, Phan Thị Mai Hương, 2020).

3.2. Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong quan hệ với quốc gia - dân tộc Việt Nam

Tại vùng Tây Nam Bộ có nhiều dân tộc cùng chung sống. Các dân tộc/ tộc người vùng Tây Nam Bộ có mô hình sống chủ yếu là đan xen về cư trú, đan kết về hoạt động kinh tế. Trong quá trình đấu tranh giành độc lập dân tộc, chủ quyền, họ đã cùng đóng góp vào tiến trình xây dựng và thống nhất đất nước, vì vậy, giữa các dân tộc có mối quan hệ cùng hỗ trợ nhau phát triển.

Nét nổi bật của người dân Tây Nam Bộ là họ có xu hướng chung sống hòa hợp dân tộc, tôn trọng lẫn nhau, cùng chia sẻ, giúp đỡ lẫn nhau trong cuộc sống. Đặc điểm này khá bền vững và được truyền tải xuyên suốt qua nhiều thế hệ, thể hiện ở phần đông người dân, dù họ là người trẻ tuổi hay lớn tuổi, trình độ học vấn cao hay thấp, họ đã định cư lâu đời tại Tây Nam Bộ hay không. Giới tính, dân tộc hay tôn giáo của người dân cũng chỉ có tác động không đáng kể đến thái độ và xu hướng hành vi của họ trong quan hệ dân tộc. Nói cách khác, với những dữ liệu thu được từ nghiên cứu này, tính dân tộc hay tôn giáo không phải là những biến số có vai trò chi phối mạnh những nét đặc trưng của con người Tây Nam Bộ trong quan hệ dân tộc. Ở một mức độ nhất định, những đặc điểm nổi bật nêu trên trong quan hệ dân tộc của con người Tây Nam Bộ thể hiện những phẩm chất nhân cách của con người nơi đây mà nhiều nhà nghiên cứu đã phát hiện ra, như: họ có tấm lòng bao dung, tinh thần hòa đồng, thân thiện, đề cao sự công bằng... Tuy nhiên, nghiên cứu cũng cho thấy, ở một bộ phận nhỏ người dân vẫn còn tồn tại xu hướng định kiến dân tộc, phân biệt đối xử, thậm trọng trong các quan hệ liên dân tộc.

Thái độ và xu hướng hành vi của người dân Tây Nam Bộ trong quan hệ dân tộc chịu sự chi phối khá nhiều bởi mô hình sống giữa các dân tộc tại địa phương và mức độ phát triển kinh tế tại địa bàn, thể hiện qua thu nhập bình quân/người và tỷ lệ nghèo. Nhìn chung, mô hình sống xen kẽ giữa các dân tộc cải thiện quan hệ dân tộc và khi kinh tế của địa phương càng phát triển thì quan hệ giữa các dân tộc càng hòa hợp, thân thiện hơn, định kiến, phân biệt càng có xu hướng giảm đi.

3.3. Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong quan hệ tôn giáo

Vùng Tây Nam Bộ có 6 tôn giáo lớn, gồm Phật giáo, Công giáo, Tin Lành, Hòa Hảo, Cao Đài, Hồi giáo. Ngoài ra, Tây Nam Bộ cũng là nơi tồn tại nhiều loại “đạo” khác nhau. Trong mẫu nghiên cứu này không phải tất cả số người được hỏi đều theo tôn giáo. Kết quả nghiên cứu cho thấy, phần lớn trong số họ đều có thái độ chung sống hòa hợp. Họ cảm thấy thoải mái khi trò chuyện với những người thuộc tôn giáo khác, sẵn sàng hợp tác làm ăn mà không quan tâm đến tôn giáo của người họ sẽ hợp tác. Họ có xu hướng tôn trọng quyền tự do lựa chọn niềm tin tôn giáo của mỗi cá nhân. Trong giáo dục trẻ em, phần lớn cho rằng cần khuyến khích trẻ sống hòa hợp, tôn trọng hoặc không giữ khoảng cách với những người tôn giáo khác. Đặc điểm nổi bật trong nhìn nhận của phần lớn những người tham gia nghiên cứu này là khi đã tin theo một tôn giáo nào đó thì việc tuân thủ thực hiện các nghi lễ tôn giáo có ý nghĩa quan trọng trong cuộc sống của họ. Bên cạnh đó, dù nhiều người mong muốn giữ nghiêm các quy định, nghi lễ tôn giáo vốn có trước đây, song cũng

có một lượng không nhỏ có tư duy tôn giáo linh hoạt, thích ứng với những thay đổi của cuộc sống.

Nếu như trong quan hệ dân tộc, bản sắc con người Tây Nam Bộ chịu tác động bởi một số yếu tố xuất phát từ cuộc sống thường ngày như mô hình sống chung giữa các nhóm dân tộc, gắn liền với nó là mức độ hiểu biết lẫn nhau giữa các dân tộc và mức sống thì trong quan hệ tôn giáo, bản sắc lại chịu tác động nhiều hơn bởi việc cá nhân ý thức mình thuộc về một tôn giáo hay một dân tộc nào đó.

3.4. Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong quan hệ với các nhóm xã hội

Người dân Tây Nam Bộ đề cao vai trò của các tổ chức, nhóm, cộng đồng xã hội, đặc biệt là gia đình, dòng họ và các cộng đồng dân cư ở nơi cư trú, cộng đồng dân tộc Việt Nam hay cộng đồng tộc người. Tính bao dung, tính trọng công bằng là đặc điểm nổi trội ở người Tây Nam Bộ. Nhờ đó, họ dễ hòa nhập vào các hoạt động cộng đồng và có được tâm trạng thoải mái, vui vẻ, chia sẻ giúp đỡ lẫn nhau khi sinh hoạt trong các tổ, nhóm xã hội hay các cộng đồng dân cư.

Trên thực tế, số liệu khảo sát đã cho thấy, với tâm lý đề cao tinh thần cộng đồng, một bộ phận người dân Tây Nam Bộ đã tích cực tham gia các tổ, nhóm hoạt động xã hội khác nhau, nhất là các nhóm hoạt động trợ giúp những người còn khó khăn trong cuộc sống, các tổ chức chính trị - xã hội. Sự tham gia vào các tổ, nhóm xã hội đó không chỉ đem lại cho người dân nhiều lợi ích trong phát triển kinh tế gia đình, mà còn giúp nâng cao đời sống tinh thần của họ, giúp họ thể hiện được trách nhiệm của mình trước sự phát triển chung, cảm nhận được giá trị của bản thân trong xã hội, đồng thời giải tỏa những căng thẳng trong cuộc sống.

Tuy nhiên, số lượng người dân tham gia vào các tổ, nhóm phát triển sản xuất, kinh doanh chưa nhiều. Một trong những lý do đó là tại các địa phương chưa nhiều các tổ, nhóm như vậy được hình thành hoặc đã được hình thành nhưng hoạt động chưa hiệu quả. Cũng có thể do các tổ chức, nhóm xã hội đó chỉ được hình thành một cách tự phát hay hình thức, các cấp chính quyền chưa có định hướng tạo điều kiện để các tổ chức đó học hỏi được kinh nghiệm, kỹ năng tổ chức hoạt động và họ cũng chưa coi trọng công tác tuyên truyền về lợi ích của việc tham gia vào các tổ, nhóm như vậy để nhiều người dân có thể hiểu rõ...

3.5. Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong hoạt động kinh tế

Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong hoạt động kinh tế mang tính đa diện. Các khía cạnh của bản sắc này đan xen và bổ sung cho nhau tạo nên bộ mặt kinh tế của vùng Tây Nam Bộ. Nghiên cứu đã phát hiện 7 chiều cạnh thể hiện bản sắc con người Tây Nam Bộ trong hoạt động kinh tế. Có thể nhận thấy, người Tây Nam Bộ là những người thích bận rộn, thích kinh doanh, dám nghĩ,

dám làm, ham học hỏi trong công việc, cải tiến, đổi mới trong công việc, thích sản xuất kinh doanh theo hướng chuyên nghiệp... Các đặc điểm đó được thể hiện qua các giá trị hướng tới trong hoạt động phát triển kinh tế, cách thức làm ăn, tính cách, năng lực làm kinh tế và ứng xử trong hợp tác phát triển kinh tế giữa các cá nhân, các nhóm.

Trong hoạt động kinh tế, người Tây Nam Bộ ưu tiên phát triển kinh tế với quy mô vừa và nhỏ, hướng đến tính chuyên nghiệp. Họ coi trọng sự chùng mực trong làm ăn, đầu tư có tính ổn định, có tính toán. Kết hợp với tính cách phóng khoáng, xởi lởi trong đời sống cá nhân tạo nên “chất” riêng biệt chỉ có ở người miền Tây.

Người Tây Nam Bộ thích kinh doanh. Họ cho rằng, kinh doanh là con đường thuận lợi để có tiền, có thu nhập tốt, nâng cao đời sống của bản thân và gia đình. Hầu hết các hoạt động kinh tế của người Tây Nam Bộ đều hướng đến mục đích kinh doanh, tạo ra hàng hóa để tiêu thụ/lợi nhuận cao.

Người Tây Nam Bộ không ngại học hỏi. Tuy nhiên, học hỏi của người miền Tây mang tính thực tế. Họ thường học những gì mang lại lợi ích ngay lập tức trong cuộc sống và công việc của họ.

Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong hoạt động kinh tế có thể có tác động đến hành vi phát triển bền vững về kinh tế. Cụ thể là tác động đến các hành vi sản xuất, kinh doanh tạo ra sự phát triển về kinh tế; hành vi đảm bảo an ninh kinh tế gia đình; các hành vi tiêu dùng và sản xuất có trách nhiệm.

Các kết quả nghiên cứu thực tiễn đã chứng minh rằng, bản sắc con người Tây Nam Bộ trong hoạt động kinh tế có tác động nhất định đến việc lựa chọn hành vi kinh tế trước yêu cầu phát triển mới của khu vực hiện nay - tức là hành vi không chỉ mang lợi ích về kinh tế mà còn có lợi về môi trường. Điều đó cho thấy, việc người Tây Nam Bộ và gia đình họ lựa chọn hành vi làm kinh tế nào đều có sự tham gia nhất định của bản sắc của họ. Những mong muốn, kỳ vọng về cách thức làm ăn chuyên nghiệp, hiện đại, khuynh hướng thích kinh doanh và tôn trọng chùng mực trong sản xuất, kinh doanh cũng có xu hướng thúc đẩy các hành vi kinh tế mang tính tích cực ở họ. Tuy nhiên, những thói quen làm ăn dựa trên kinh nghiệm của bản thân hơn là khoa học, lối làm ăn nhỏ với cách nghĩ thận trọng, ăn chắc là những bản sắc có thể kìm hãm việc lựa chọn các hành vi kinh tế tích cực ở người Tây Nam Bộ (xem thêm Đỗ Thị Lệ Hằng, Phan Thị Mai Hương, 2020).

3.6. Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong quan hệ với môi trường tự nhiên

Nghiên cứu đã phát hiện 6 chiều cạnh đặc trưng cho bản sắc con người Tây Nam Bộ trong quan hệ với môi trường tự nhiên. Đó là: giá trị môi trường, mối quan tâm đến vấn đề môi trường, đạo đức môi trường, tính tuân thủ các quy định môi trường, tính hài hòa với tự nhiên và tính thực tế trong tiêu dùng.

Mỗi chiều cạnh là một phổ liên tục, phản ánh thực tế đậm nhạt về một bản sắc nhất định của từng cá nhân trong cộng đồng người Tây Nam Bộ. Kết quả đã cho thấy, tính độc lập tương đối của 6 bản sắc môi trường này ở người dân Tây Nam Bộ. Phần đông người dân Tây Nam Bộ có mối quan tâm đến môi trường nhưng chưa sâu sắc. Họ tuân thủ tương đối tốt các quy định môi trường của địa phương trong phạm vi các nghĩa vụ của mình. Nhiều người trong số họ ưu tiên giá trị môi trường so với giá trị kinh tế. Họ là những người sống hài hòa với tự nhiên, thực tế trong tiêu dùng và có nhận thức tương đối tốt về đạo đức môi trường nhưng chưa triệt để trong hành vi.

Kết quả so sánh theo các lát cắt khác nhau cho thấy có sự khác biệt trong nhận thức, thái độ và hành vi giữa các nhóm về bản sắc môi trường. Nhận thức của các nhóm theo lát cắt không thống nhất trong từng bản sắc môi trường. Điều này cho thấy bản sắc con người Tây Nam Bộ trong quan hệ với môi trường có mâu thuẫn. Người dân Tây Nam Bộ có thể ủng hộ, tuân thủ các quy định nhằm bảo vệ môi trường nhưng lại chưa từ bỏ thói quen sử dụng đồ nhựa một lần, xả rác tùy tiện vào môi trường. Người dân có thể quan tâm đến những vấn đề về ô nhiễm môi trường nhưng họ cũng sẵn sàng đánh đổi môi trường cho công việc làm ăn kinh tế.

Phân tích dữ liệu cho thấy, yếu tố văn hóa theo lát cắt tiểu vùng văn hóa tạo ra sự khác biệt trong đánh giá nhiều nhất. Điều này cho thấy, bản sắc môi trường của người Tây Nam Bộ chịu ảnh hưởng nhiều từ tự nhiên. Những người sinh sống ở những vùng có tự nhiên ưu đãi có thái độ thân thiện với môi trường hơn những vùng còn lại.

So sánh theo các lát cắt cho thấy có sự không đồng nhất trong đánh giá của người dân Tây Nam Bộ về vấn đề môi trường. Họ yêu tự nhiên, thích cuộc sống hài hòa với tự nhiên, tuy vậy họ cũng chấp nhận phát triển kinh tế và từ bỏ giá trị môi trường.

Bản sắc môi trường có thể chịu ảnh hưởng của các yếu tố cá nhân, văn hóa và kinh tế. Tuy vậy, tác động của các yếu tố này đến bản sắc môi trường không có sự thống nhất trên nhiều chiều cạnh phân tích khác nhau. Có những yếu tố có thể thúc đẩy bản sắc được hoạt hóa hơn, nhưng cũng có những yếu tố làm giảm sự vận hành bản sắc. Trong số các yếu tố tác động đến bản sắc môi trường thì tiểu vùng văn hóa và trình độ học vấn là hai yếu tố nổi bật có vai trò quan trọng, trong đó, tiểu vùng văn hóa có biên độ tác động mạnh hơn cả. Trong khi đó, giới tính và nguồn gốc dân cư là yếu tố tác động ít nhất đến bản sắc môi trường (xem thêm Phan Thị Mai Hương, Lã Thị Thu Thủy, 2020).

3.7. Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong đời sống cá nhân

Xét trên tổng thể, trong đời sống cá nhân, người Tây Nam Bộ hiện nay vẫn thể hiện rõ nét một số nét tính cách truyền thống như trọng nghĩa, trọng

hiếu, trọng nam, thật thà - bộc trực, hào phóng, thích hưởng thụ, sống thiết thực (tính vừa phải), dễ thích nghi, nhiều sáng kiến mà nhiều nhà nghiên cứu đã chỉ ra. Bên cạnh đó, họ cũng mang một số đặc điểm tự tin, có ý thức giữ gìn sức khỏe, có ý thức tuân thủ pháp luật, nhưng lại không thích gò bó bởi kỷ luật lao động. Tuy nhiên, xem xét một số đặc điểm truyền thống và hiện đại cho thấy có một số mâu thuẫn. Chẳng hạn: trong làm ăn, người Tây Nam Bộ ham học hỏi kỹ thuật mới, họ cũng thể hiện sự quan tâm đến học vấn của thế hệ sau nhưng bản thân họ lại ngại học nhiều, ngại học nghề và mong muốn con có học vấn cao chưa thực sự mạnh mẽ. Họ sẵn sàng thay đổi chỗ ở vì công việc, dễ dàng thích nghi với điều kiện sống mới nhưng do bắt buộc hơn là mong muốn vậy. Mặc dù có ý thức lo xa, nhưng họ vẫn giữ lối nghĩ sống vừa phải (không ham muốn nhiều, thích tiêu xài thoải mái hơn xây nhà cửa). Chăm chỉ, cần kiệm nhưng cũng muốn hưởng thụ, vui chơi. Những mâu thuẫn này có thể làm hạn chế mặt tích cực trong bản sắc của người Tây Nam Bộ.

Mức độ đậm nhạt của bản sắc trong đời sống cá nhân ở người Tây Nam Bộ cũng có sự biến đổi theo thời gian. Mức độ thể hiện nét tính cách truyền thống của người Tây Nam Bộ ít nhiều đã có sự giảm bớt ở thế hệ trẻ ngày nay. Đồng thời, giới trẻ ở Tây Nam Bộ thể hiện rõ nét hơn một số đặc điểm của con người hiện đại. Trong gia đình, lớp trẻ ngày nay có mức độ ủng hộ cách thức ứng xử trọng hiếu, trọng nam thấp hơn các thế hệ trước. Trong công việc, lớp trẻ ưu tiên lựa chọn những công việc có thu nhập cao dù phải học tập vất vả hơn, dù bị gò bó về giờ giấc. Họ cũng ưu tiên chọn công việc phát huy được sở trường dù phải làm việc vất vả. Họ sống thực tế hơn thế hệ lớn tuổi. Người trẻ tuổi sẵn sàng thay đổi chỗ ở vì công việc, cố gắng tích lũy vốn để làm ăn lớn cũng như ham học hỏi và có nhiều sáng kiến trong công việc hơn người lớn tuổi.

Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong đời sống cá nhân có mối liên hệ với hành vi phát triển bền vững và có thể dự báo một số hành vi phát triển bền vững. Cụ thể là: ham học hỏi, nhiều sáng kiến, thích hưởng thụ, sống thiết thực; tự tin, có ý thức giữ gìn sức khỏe; biết lo xa và dễ thích nghi có mối quan hệ có ý nghĩa với hành vi phát triển bền vững trong đời sống cá nhân. Trong đó, ham học hỏi, nhiều sáng kiến và tự tin là hai bản sắc có tác động nhiều đến hành vi phát triển bền vững trong đời sống cá nhân hơn các bản sắc khác.

Bên cạnh đó, các đặc điểm cá nhân khác cũng góp phần tác động vào hành vi phát triển bền vững trong đời sống cá nhân của người Tây Nam Bộ. Đó là độ tuổi, trình độ học vấn, thu nhập bình quân của địa phương, tiểu vùng văn hóa, nguồn gốc. Trong đó, trình độ học vấn, độ tuổi và tiểu vùng văn hóa là yếu tố có nhiều tác động nhất.

3.8. Những đặc điểm bản sắc cần được cải biến để phát triển

Bên cạnh những đặc điểm bản sắc mang tính tích cực, người Tây Nam Bộ cũng có một số đặc điểm cần cải biến để phát triển. Những đặc điểm đó bao gồm:

Thứ nhất, số lượng người dân Tây Nam Bộ trong mẫu nghiên cứu tham gia vào các tổ, nhóm phát triển sản xuất, kinh doanh chưa nhiều, chủ yếu sản xuất, kinh doanh theo hộ gia đình một cách tự phát, ít liên kết với hộ gia đình khác.

Thứ hai, người Tây Nam Bộ không ngại học hỏi. Tuy nhiên, học hỏi của người miền Tây mang tính thực tế, kinh nghiệm, học những gì mang lại lợi ích ngay lập tức trong cuộc sống và công việc của họ.

Thứ ba, người Tây Nam Bộ kỳ vọng làm ăn theo hướng chuyên nghiệp. Họ muốn liên kết với các hộ gia đình khác để các sản phẩm của họ làm ra có sự ổn định về giá cả và đảm bảo về chất lượng, họ muốn đầu tư nghiêm túc và học hỏi để có thể xây dựng các thương hiệu có uy tín. Tuy nhiên, trên thực tế, họ chưa sẵn sàng tham gia vào các hợp tác xã hoặc tham gia các chuỗi liên kết một cách đúng nghĩa. Đây là một hạn chế cần khắc phục.

Thứ tư, người Tây Nam Bộ thích kinh doanh và nhìn nhận mình là người làm ăn với quy mô nhỏ, được thể hiện qua việc lựa chọn đối tác làm ăn nhỏ, đầu tư có tính toán hướng đến sự ổn định. Điều này khác với tính cách hào sảng vốn có của người Tây Nam Bộ. Nếu người dân chỉ tập trung làm ăn nhỏ lẻ, hướng đến sự an toàn và ổn định sẽ mất đi sự bứt phá cần thiết cho quá trình phát triển kinh tế của vùng Tây Nam Bộ.

Thứ năm, người dân Tây Nam Bộ thích học hỏi những kiến thức mang tính thực hành hơn là lý thuyết, thích cầm tay chỉ việc hơn là tham gia học tại các lớp tập huấn hay hội thảo. Giữa kinh nghiệm và khoa học kỹ thuật thì người dân thích làm theo kinh nghiệm hơn. Giữa cách làm truyền thống và cách làm mới, áp dụng kỹ thuật thì người Tây Nam Bộ thích làm theo kiểu truyền thống hơn. Người dân Tây Nam Bộ thích cải tiến trong công việc nhưng thích sự cải tiến dựa trên kinh nghiệm. Nếu so sánh theo lát cắt dân tộc thì người Khơ-me và người Chăm thể hiện những nét bản sắc trên nhiều hơn người Kinh và người Hoa. Đây chính là điểm yếu trong tư duy mà người dân Tây Nam Bộ cần khắc phục.

Thứ sáu, người Tây Nam Bộ yêu thiên nhiên, thích sống gần gũi, hài hòa với thiên nhiên, quan tâm đến vấn đề môi trường, tuân thủ tương đối tốt các quy định môi trường của địa phương trong phạm vi các nghĩa vụ của mình, đề cao giá trị môi trường tuy nhiên nhận thức, quan tâm và suy nghĩ đó chưa đủ mạnh để định hướng hành vi. Trên thực tế, họ vẫn có thể chấp nhận hy sinh môi trường để đổi lấy lợi ích kinh tế, vẫn có những hành vi, thói quen làm ô nhiễm môi trường. Người Tây Nam Bộ yêu tự nhiên, thích cuộc sống hài hòa

với tự nhiên nhưng họ cũng vẫn chấp nhận phát triển kinh tế và từ bỏ giá trị môi trường.

Thứ bảy, người Tây Nam Bộ nhận thức được tầm quan trọng học vấn, quan tâm đến trình độ học vấn của thế hệ sau nhưng vẫn ngại học nhiều, ngại học nghề và mong muốn con có học vấn cao chưa thực sự mạnh mẽ. Họ sẵn sàng thay đổi chỗ ở vì công việc, dễ dàng thích nghi với điều kiện sống mới nhưng do bắt buộc hơn là mong muốn vậy. Mặc dù có ý thức lo xa, nhưng họ vẫn giữ lối sống vừa phải (không ham muốn nhiều, thích tiêu xài thoải mái hơn xây nhà cửa). Chăm chỉ, cần kiệm nhưng cũng muốn hưởng thụ, vui chơi.

Thứ tám, người Tây Nam Bộ có ý thức tuân thủ pháp luật nhưng lại không thích gò bó bởi kỷ luật lao động. Những mâu thuẫn này có thể làm hạn chế mặt tích cực trong bản sắc của người Tây Nam Bộ.

4. Kết luận

Kết quả nghiên cứu thực tiễn trên đây gợi ý rằng cần có một số giải pháp nhằm phát huy vai trò tích cực của bản sắc con người Tây Nam Bộ trong phát triển bền vững vùng, như giải pháp tích cực hóa quan hệ xã hội của người dân Tây Nam Bộ, giải pháp phát huy bản sắc con người trong hoạt động kinh tế, giải pháp phát huy bản sắc con người trong quan hệ với môi trường và giải pháp phát huy bản sắc con người trong đời sống cá nhân. Các giải pháp này cần hướng tới sự phát triển bền vững vùng Tây Nam Bộ.

Tài liệu tham khảo

1. Báo cáo tổng hợp kết quả nghiên cứu đề tài khoa học “*Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong bối cảnh phát triển mới*” do Viện Tâm lý học chủ trì thực hiện; PGS.TS. Lã Thị Thu Thủy làm chủ nhiệm.
2. Đỗ Thị Lệ Hằng, Phan Thị Mai Hương (2020). *Giá trị môi trường của người dân vùng Tây Nam Bộ*. Tạp chí Tâm lý học. Số 8. Tr. 52 - 64.
3. Nguyễn Thị Hoa (2020). *Phẩm chất ham học hỏi trong công việc của người Tây Nam Bộ*. Tạp chí Tâm lý học. Số 6. Tr. 18 - 30.
4. Nguyễn Thị Phương Hoa (2021). *Bản sắc con người Tây Nam Bộ trong đời sống gia đình*. Tạp chí Tâm lý học. Số 2. Tr. 3 - 9.
5. Phan Thị Mai Hương, Lã Thị Thu Thủy (2020). *Bản sắc con người Tây Nam Bộ - nhận diện và nội hàm của bản sắc từ góc nhìn của người dân miền Tây*. Tạp chí Tâm lý học. Số 3. Tr. 3 - 24.
6. Phan Thị Mai Hương, Lã Thị Thu Thủy (2020). *Bản sắc con người môi trường của cư dân Tây Nam Bộ trong bối cảnh phát triển hiện nay*. Tạp chí Khoa học xã hội. Số 9. Tr. 76 - 90.
7. Lã Thị Thu Thủy, Phan Thị Mai Hương (2020). *Sự tương đồng và khác biệt trong nhận diện bản sắc con người Tây Nam Bộ của cư dân Tây Nam Bộ*. Tạp chí Tâm lý học. Số 4. Tr. 3 - 22.